

**OKTATÁSI ÉS KUTATÁSI MINISZTERIUM
MAROSVÁSÁRHELYI MŰVÉSZETI EGYETEM
DOKTORI ISKOLA**

Tudományos Doktori Dolgozat

**Diákszínjátás a Székely Mikó Kollégiumban a kezdetektől a II.
világháború végéig**

-kivonat-

Témavezető:

Dr. habil. UNGVÁRI ZRÍNYI ILDIKÓ ANDREA, egyetemi tanár

Doktorandusz:

Albert Gyöngyvér Mária

Marosvásárhely

2018

Bevezető

Dolgozatomban a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium diákszínjatszásának, diákelőadásainak a vizsgálatára vállalkozom. A doktori dolgozat célja az, hogy feltárja az iskola életében a kezdetektől azokat a kulturális, művészeti vonásokkal rendelkező előadásformákat, amelyek tükrözték a társadalmi, politikai, kulturális változások hatásait, nevelési céljait, valamint az hogy bebizonyítsa azt a tényt, hogy a tanintézmény és a város, szoros kapcsolatban, egymást kiegészítve működött az idők folyamán.

A társadalmi, politikai, kulturális, oktatási rendszerek változásainak lenyomata tapintható ki a több mint másfél évszázadot megélt sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban. Ez a tanintézmény egy olyan hely, amelyet Jan Assmann kultúrakutató világhírű munkájában használt megnevezéssel a kollektív, a kulturális valamint a kommunikatív emlékezet (Assmann,1999) metszéspontjaként tekinthetünk.

A múltra irányuló vizsgálatok indítéka a jelen pedagógiai gyakorlatokban is kitapintható. Pedagógusként tapasztaltam, hogy az oktatás folyamatában sikeresen lehet alkalmazni a különböző témák dramatizálását, amely a diákok kreativitását, fantáziáját igénybe veszi, a tanórák aktív résztvevőjévé teszi. Ezzel kapcsolatosan merült fel annak a kutatása, hogy milyen szerepe lehetett a diákelőadásoknak a Székely Mikó Kollégiumban, hiszen tudvalevőleg nagy hagyománya volt itt a diákszínjatszásnak, illetve milyen pedagógiai vagy egyéb céllal jöttek azok létre.

Mivel a tanintézmény a megalapításától kezdődően nemcsak a város, hanem a vidék ifjúságának az oktatását is felvállalta, feltételezem, hogy a diákelőadások szerepe nemcsak oktatási célt szolgált.

A dolgozathoz felhasznált anyag tekintélyes részét az iskolai dokumentumok, értesítők, évkönyvek, sajtóközlemények, jegyzőkönyvek, statisztikai adatok teszik ki, ezeket elemzem, összehasonlítom. Ezt az elsődleges anyagot szekunder anyag és elméleti munkák sora egészíti ki.

A rekonstruált anyagból megállapíthattam, hogy milyen szerepet töltöttek be a dramatikus elemekkel bővelkedő előadások a nevelésben, milyen hatású pedagógiai céllal rendelkeztek, milyen eseményekhez kapcsolódtak, hol adták azokat elő, hogyan illeszkedtek a különböző típusú előadások a város közösségi életébe, milyen sajtóvisszhangot váltottak ki, miként befolyásolta az adott kor politikai, ideológiai, kulturális háttere az ünnepi alkalmakat.

A kutatás módszertana

A kutatás elsődleges és másodlagos adatgyűjtést feltételezett. Mivel szembeötlő a leírt események színházi jellege, a teátrális események más nyomait kezdtem kutatni. A színháziság, a teátrális jelleg kutatása vált szükségessé az elméleti rendszerezés illetve az események jellegének a megragadásához. A helyi újságok korabeli kiadványaiban, a *Nemeré-ben és a Székely Nép-ben*, a tanintézmény kulturális életére vonatkozó adatokat, a diákelőadások, tornaünnepélyek és vendiákbálok leírását, programját illetve az eseményekhez kapcsolódó más jellegű cikkeket találtam. A sajtóban talált anyagok elemzése feltételezi a médiakultúrában használt elméleti fogalmak ismeretét is. Az újságcikkek tartalma kiegészítette az iskolai dokumentumok, jegyzőkönyvek, értesítők adatait a kulturális eseményekre vonatkozóan.

Az újságokon kívül a tanintézmény tanári gyűléseinek jegyzőkönyvei, az iskolai értesítők, évkönyvek, önképzőköri jegyzőkönyvek a kutatott téma legfontosabb forrásait jelentették. A dokumentumokból, írásos emlékekből összegyűjtött adatokat rendszereztem, elemeztem, összehasonlítottam a már feldolgozott, szekunder anyaggal.

Az adatgyűjtés generálta az elméleti kutatást. A dolgozat tárgyát illetően az elsődleges forrásokat kiegészítette az elméleti háttér. A tanintézmény és a város kulturális, teátrális jellegű eseményeinek a leírásához komplex látásmódra volt szükség. Az oktatástörténeti, iskolatörténeti, színháztörténeti, történelmi, antropológiai munkák tanulmányozása nélkül lehetetlen lett volna az összegyűjtött anyag feldolgozása.

Mivel a tanintézmény iskolai színjátszásának ilyen jellegű feldolgozását még nem rögzítették írásban, ehhez kerestem elméleti alapot. Kiindulópontként Assmann vallástörténeti, kultúrtörténeti elméletei szolgáltak az írott emlékek feldolgozásában.

A teátrális jellegű előadásoknak, a tornaünnepélyeknek, a tanintézmény és a város kulturális eseményeinek a leírása, a komplex jelenségek értelmezése kultúranropológiai munkák használatát is feltételezi. Alexander tanulmánya alapján operálok a következő fogalmakkal: rítusok, társadalmi performanszok, kulturális performansz, performatív cselekedet. A kulturális performansz, a performatív fogalmát Milton Singer és Elisabeth Bell írásai alapján is érvényesnek találom a kutatott kulturális eseményekre, teátrális jellegű előadásokra. Singer a torna-mutatványokkal rendelkező előadásokat is a kulturális performanszokhoz sorolja.

Ezek az elméleti írásokon kívül a kutatott anyag feltételezi a színháztudományi apparátust is. A színházi események, teátrális jellegű előadások bemutatásához,

elemzéséhez használom Erika Fischer-Lichte írásait. Mivel a tanintézmény diákjai által bemutatott előadások egyházi és világi jellegűek voltak, szorosan kapcsolódtak a város és a környék polgári közönségéhez, hasznosnak bizonyulnak Fischer-Lichte a művészet és a társadalom kapcsolatáról írott elméletei. Szükségesnek tartom magyarázni a teatralitás és a performansz fogalmakat a dolgozatban való alkalmazásuk kapcsán. Helmar Schramm tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a színháziasság szoros kapcsolatban van a „valóságérzékelés módjainak” intenzitásával, arra a kérdésre keresi a választ, hogy a különböző nyilvános viselkedési módok „színházszerűnek” tekinthetők-e (Schramm, 1993). P. Müller Péter Elizabeth Burns és Herbert Blau nyomán azt állítja, hogy a teatralitás az adott nézőponttól, az észlelési módtól függ, nem a megjelenítés mikéntjétől. Ennek következtében bármi teátrális eseménynek tekinthető „függetlenül az abban résztvevők szándékától és az esemény megkomponáltságától”. (P. Müller, 2009, 165). Ezzel szemben létezik egy másik felfogás, miszerint a teatralitás eseményhez köthető, ennek közege a színpad. A mindennapi életben viszont léteznek átmeneti helyzetek, amelyek a színházszerűség bizonyos jellegzetes elemeit hordozzák (P. Müller, 2009, 166). Glen Mcgillivray azt állítja, hogy a huszadik század elején az európai avantgárd az élet metaforájaként tekintett a teatralitásra. Erika Fischer-Lichte szerint bármilyen viselkedést, helyzetet színházként foghat fel egy egyén, ha teljesülnek a kulturális, történelmi és szubjektív feltételek. Ilyen módon a teatralitás esztétikai látásmódra irányul, a jelentésalkotás folyamata leírható, elemezhető lesz (Fischer-Lichte, 1999, 76). Mindezek alapján próbálom megfogalmazni azokat az állításaimat, amelyek bizonyítják, hogy az általam vizsgált diákelőadások teátrális jellegűek, ezek a nézőpontok segítenek a diákelőadások vizsgálati folyamatában.

A kulturális performansz fogalmának a használatával kapcsolatosan fontosnak tartom megjegyezni, hogy különféle típusú előadásokra alkalmazom. Minden típusnak más az előadási formája, verbális vagy cselekedeteken alapuló. Például rituális a zászlóavatási ünnepség, de performatív a tornaünnepély, viszont mindkettő teátrális. Fogarasi György azt állítja, hogy a színházi performansz fogalmának a kiterjesztése a színház határain túlra a performanciához vezető átmenet. Szerinte a különböző ünnepségek, beavatási szertartások, rítusok térbeli és időbeli kiterjedése a színházi előadásokéhoz hasonlóan korlátozott.¹ Alexander megállapítása szerint a performanszok azt a társadalmi és kulturális struktúrát tükrözték, amely őket kitermelte. (Alexander, 2009, 33)

¹ uj.apertura.hu/2010/osz/fogarasi-performativitas-teatralitas/

A városi térben lezajló kulturális, teátrális jellegű események leírása feltételezi Szijártó Zsolt városantropológiai tanulmányainak, Giddens szociológiai írásainak az ismeretét is. Ezek az írások szerint a város a hétköznapi élet és az ünnepek, kulturális események által kiemelt napok számára szolgál háttérként. A dolgozat minden kulturális esemény elemzésekor tárgyalja a tanintézmény és a kisváros közötti kapcsolatot.

Az összegyűjtött anyag elemzésekor, ezeknek a rekonstruáló, összehasonlító és szövegelemző módszerekkel való feldolgozásakor következtetéseket fogalmaztam meg azzal a céllal, hogy bebizonyosodjon a diákelőadások pedagógiai, szerepe, valamint egy összefüggő kép alakuljon ki a tanintézmény diákszínjátszáshoz és a város kulturális életéhez kapcsolódó helyzetéről.

A tanulmányozott anyagot időrendi sorrendben és témakörök szerint rendszereztem a dolgozat tíz fejezetében. A fejezetek alfejezetekre bontva részletesen elemzik az eseményeket a tanintézmény életében illetve egy kiterjedtebb háttérben, a város életében, vizsgálják a mikro és makró közösség egymásra tett hatását.

Diákelőadások az 1800-as évekbeli erdélyi iskolákban

A tanintézmény diákszínjátszásának a kutatása feltételezte az erdélyi diákszínjátszás előzményeinek a tanulmányozását is. Ez lehetővé tette a Székely Mikó Kollégium diákjai által bemutatott előadások helyének a kijelölését egy nagyobb térben és időben. Ezért szükséges volt összevetni a katolikus és a protestáns egyházi iskolák diákelőadásait, valamint megállapításokat kellett megfogalmazni arról, hogy milyen szerepe volt a diákszínjátszásnak a vándorszínház és a kőszínház között Sepsiszentgyörgyön.

Mivel az 1800-as évek iskolai színjátszása ellentmondásos képet mutat Erdély különböző városaiban, szükséges volt áttekinteni az oktatás fejlődésével párhuzamosan kronológiailag is a diákszínjátszás alakulását. A nagyobb városokban, mint például Kolozsváron, ahol már létrejött a hivatásos színtársulat, háttérbe szorultak a diákelőadások. Például 1792-ben itt mutatták be az *Erdélyi Nemes Jászó Társaság* első előadását (Enyedi, 1972, 34). A kolozsvári társulat a fennmaradt dokumentumok szerint Erdély több városában tartott előadást: Aradon, Déván, Marosvásárhelyen, Nagybányán, Nagyenyeden, Nagykárolyban, Szászvárosban, Tordán, Zsibón (Enyedi, 1972). A kevés lakossággal rendelkező, gazdaságilag előnytelen helyzetben levő városokban viszont – a vándortársulatok előadásai mellett – a diákok előadása fontos szerepet játszott a polgári közönség formálásában. Ezt bizonyítja a Sepsiszentgyörgyön tartott diákelőadások sokasága is.

A 19. században a diákelőadások zömmel már az önképzőkörök tevékenységéhez kapcsolódtak. Az iskolai színjátszásnak ez a lendületes fejlődése nem volt kitapintható Sepsiszentgyörgyön. Ennek egyik oka az volt, hogy a városnak Egyed Ákos történész adatai szerint még 1830-ban is 2395 lakosa volt (Egyed, 1981). A másik ok pedig az lehetett, hogy a városban nem létezett még abban az időszakban egy kulturális szempontból meghatározó oktatási intézmény; a Református Tanoda, a későbbi Székely Mikó Kollégium, 1859-ben kezdte meg gimnáziumként való működését.²

A század végéig folyamatosan erősödött a tanintézmény kulturális élete. Nagyon komoly az önképzőkör tevékenysége, gyakoriak a hangversenyei, egyházi és világi évfordulókhöz kapcsolódó előadásai, az 1930-as években fellendülő diákszínjátszás igényes. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a városban volt igény egy állandó színház megalapítására, a vándortársulatok, diákelőadások, a műkedvelő társaság formálta a közönség azon igényét, hogy színházba járjon, tevékenységük célja kétségtelenül az volt, hogy megismertessék a magyar írók műveit, a világirodalom alkotásait, fejlesszék zeneműveltségüket. Az állandó színház megalapítására viszont várni kellett, csak 1948-ban valósulhatott meg ez az óhaj, akkor jött létre az Állami Magyar Népszínház, amely 1949-től Állami Magyar Színház néven működött tovább. A színház megalapításáig a tanintézmény teátrális tevékenységei hosszabb időre meghatározták a város kulturális életét, hiánypótló szerepük volt a kőszínház megalakulásáig.

A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban az 1891-ben megalakult önképzőkör szervezésében adták elő a történelmi megemlékezések alkalmával a kör tagjai által írt verseket, emlékbeszédeket. Ezek nem rendelkeztek vallásos témával, de ápolták az anyanyelvet, kiegészítették a tananyagot, gyakorolták a retorikát.

A 20. század elején az egyházi iskolák diákelőadásai számottevően megnövekedtek, de az iskolai értesítők alapján vallásos jellegű darabot alig lehet találni. A bekövetkezett történelmi változások ellenére folytatódott az iskolai színjátszás, a különböző alkalmakhoz kapcsolódó előadások rövid jeleneteket, verseket, ének- és zenekari darabokat tartalmaztak.

² 1858-ban három osztályos elemi iskolát alapítottak, ez bővült egy év múlva négyosztályos gimnáziummá. (József, 2008, 11.)

Iskolai értesítők

A tanintézmény színjátszásának kutatásában alapul szolgáltak az évkönyvek, az iskolai értesítők. A dolgozat egyik alfejezete részletesen bemutatja ezeknek a kommunikációs és reprezentatív szerepét, műfaji sajátosságát.

A rendelkezésemre álló iskolai értesítők a diákelőadások, zene- és énekkari bemutatók, tornaünnepélyek kutatásában elsődleges forrást jelentettek. Az évente kiadott értesítők olyan információkat tartalmaznak a tanintézmény belső életéről, amelyek segítségével lehetővé válik annak a rekonstruálása. Az értesítők az előző tanév beszámolóját, az intézmény anyagi helyzetéről szóló kimutatást, az ott oktató tanárok névjegyzékét tartalmazzák.

A különböző eseményekhez kapcsolódó ünnepek, előadások részletes programját, forgatókönyvét, az előadott lírai, prózai, zenei művek íróit, szerzőit, az előadások szereplőinek névsorát is tartalmazzák ezek az iskolai dokumentumok. Az évnnyitokon, évvárókon elhangzott beszédek, a tanári székfoglalók, a nyugdíjba vonuló tanárok búcsúztatói, nekrológok, alkalmi beszédek történelmi jelentőséggel bírnak, bizonyítékként szolgálnak arra vonatkozóan, hogy milyen volt az iskola oktatási színvonala, választ adnak annak erkölcsi szerepvállalására.

Az értesítők külalakja egyszerű, a fedőlapok kevés ornamentikát tartalmaznak, leggyakrabban a tanintézetről készült rajzot, fényképet nyomtattak rá. A borítólapon olvasható a tanintézmény pontos megnevezése, az iskolai év, a szerkesztő-igazgató neve, a kiadás helye és ideje, a nyomda adatai. A tartalomjegyzék pontos eligazítást ad az olvasó számára, nyelvezete a korabeli nyelvi és stilisztikai szabályokat követte.

A Székely Mikó Kollégium történelmi háttere

A tanintézmény teátrális jellegű előadásainak kutatásához szükséges volt az iskola alapítási feltételeinek, a névadójának, az igazgató személyeinek az ismerete is. Ezek az elemek is lehetőséget teremtettek a diákelőadások létrejöttének. A harmadik fejezet tehát a Székely Mikó Kollégium történelmi hátterét, a város életében betöltött szerepét, névadójának, Gróf Mikó Imrének a munkásságát ismerteti a történészek munkái és az iskolai értesítőkben fellelhető adatok alapján.

A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján a tanintézmény megalapítását három fontos tényező tette lehetővé: egyrészt a *Rikánbelüli Kommunitás*³ támogatása, másrészt a város és a környék adománya, harmadsorban pedig gróf Mikó Imre anyagi támogatása.

Az iskolatörténeti dokumentumok tanulmányozása során megállapítottam, hogy az iskolaalapítás igénye a város szintjén zajló öndefiniálás egyik része volt, a tanintézmény a kezdetektől a város és a környék számára a kulturális átrendeződés eszköze volt.

Ez a fejezet mutatja be az oktatási intézmény igazgatóegyéniségeit, munkásságukat az alapítástól a második világháború végéig. A mindenkori igazgatók szerepe nemcsak a feladatkörük teljesítésében a mutatkozott meg, hanem nagy műveltséggel rendelkező iskolaépítő pedagógusok voltak. A tanintézmény képzett tanerőivel együtt olyan elitcsoportot képviseltek, akik kulturális folyamatokkal tettek kísérletet a szélesebb tömegek lojalitásának megszerzésére. Itt az intézmény irányításában, a diákok képzésén túlmenően, azokra az eseményekre gondolunk, amelyek a város lakói számára hozzáférhetővé tették a kulturális, művészeti események által az irodalmi, a zenei műveltséget.

Diákszínjátás a Székely Mikó Kollégiumban 1880 és 1912 között

Az 1880 és 1912 között rendezett gazdag és változatos témájú ünnepségeket, a hozzájuk kapcsolódó előadások sajátosságait mutatja be a negyedik fejezet.

Ezeket a diákelőadásokat a múltbeli események összességében, azoknak szerves részeként kell tekintenünk. A diákelőadások tartalma az alkalmaktól függött, ennek alapján csoportosítottam azokat. A következő események, ünnepségek alkalmával tartottak a tanintézmény diákjai előadásokat: tanévnyitókön, tanévzárókön, politikai személyiségek, közméltóságok évfordulóin, a magyar irodalom nagy egyéniségeinek évfordulóin, történelmi események megünneplésén, városi ünnepségek – jótékony célú estélyek, bálók – alkalmával, egyházi ünnepségeken, egyházi méltóságok évfordulóin, az iskolaalapító gróf Mikó Imre születésének századik évfordulójára szervezett ünnepségsorozaton, Zabolán és a tanintézményben, a tanintézmény zászlóavatási ünnepségén.

Az ünnepélyes megemlékezések, amelyeket a nagy magyar írók, költők születésének vagy elhalálzásának évfordulójára rendezett a tanintézmény, a közönséget, a város lakóit

³ Rikánbelüli Kommunitás alatt az 1614, 1647, 1654-es privilegialis levelek tanúsága szerint a sepsi, kézdi és orbai egyházmegyéből 1654-ben kivált erdővidéki református és unitárius egyházközségek lelkészeinek közgyűlését kell érteni

is ennek a folyamatnak a részesévé tették. A Petőfi, Vörösmarty, Arany, Csokonai, Jókai, Mikes Kelemen tiszteletére rendezett ünnepek megegyeznek a tanintézmény nevelői, oktatói céljaival. A történelmi megemlékezések kronológiai sorrendben: „*Milleniumi*” emlékünnap (1896. május 9.), *Bethlen-ünnepély* (1901. május 16.), *Kossuth Lajos születésének századik évfordulója* (1902. szeptember 19.), *Rákóczi ünnepély* (1903. június 14.), *Deák Ferenc* (1903. szeptember 17.), *gróf Mikó Imre születésének századik évfordulója* (1905. szeptember 4., október 18.), *a bécsi békekötés háromszázadik évfordulójának emlékére rendezett Bocskay-ünnepély* (1906. május 20.), *II. Rákóczi Ferenc „dicső fejedelmünk és bujdosó társai hamvainak hazahozatal alkalmából” szervezett ünnepe* (1906. október 29.), *Árpád vezér halálának ezeréves fordulója* (1907. december 15.), *gróf Széchenyi István halálának ötvenedik évfordulója* (1910. április 8.), *Bethlen Gábor-emlékünnap* (1913 november). Ezeket egészítették ki a lokális történelmi személyiségek megünneplése: a kollégium első világháborús hőseinek megemlékezési szertartásai.

A tanintézmény városi ünnepei karitatív céllal rendezett ifjúsági estélyek voltak. Ezeknek a táncmulatsággal végződő alkalmaknak ízlésformáló és közösségképező hatásuk volt. Főként a századfordulón megrendezett estélyek zenés-verses forgatókönyvének középpontja a diákok által bemutatott színdarab volt: például 1901-ben Váradi Antal: *Iskarioth*; 1902-ben *Csongor és Tünde* V. felvonásának egy-egy részlete, 1911. februárjában pedig Molière *Kénytelen házasság* című egyfelvonásos vígjátékát mutatták be.

Az egyházi megemlékezések színhelye a templom volt, az a közösségi tér, amely tanintézményben zajló egyházi oktatásnak kiegészítő színterét képezte. A gyülekezet részvételével zajló ünnepek sorában az október 31-én tartott reformáció emlékünnepe minden tanév állandó eseménye volt. Egyházi ünnepély alkalmával emlékeztek Deák Ferenc halálának évére (1876), Zwingli-ünnepet szerveztek 1884-ban, 1909-ben pedig Kálvin János születésének négyszázadik évfordulójára emlékeztek.

A felsorolt teátrális jellegű események minden részletében kidolgozott forgatókönyvvel rendelkeztek, meghatározott helyszínekkel, szerepelőkkel, jól körülhatárolt szerepekkel valósultak meg.

Ezek az alkalmak lehetőséget teremtettek új ünnepi rítusok kialakítására. A megemlékezési szertartások felnagyították az ünnepelt személy tetteit, ezáltal pedig

példaképpé váltak az előadók és a közönség számára. Az előadások verbális megnyilatkozásait esetenként rituális cselekedetek egészítették ki – gondoljunk a zászlóavatási ünnepségen a zászlószögek beverésére –, amelyek emelték az előadások fontosságát.

Bár az ünnepségek tartalmilag és formailag jelentős eltéréseket mutattak, a forgatókönyvek szerint a diákok által előadott zene- és énekkari darabok, költemények határozták meg egy-egy ünnep struktúráját. A történelmi személyiségek, a magyar írók, költők, a tanintézményt támogató személyek emlékére rendezett ünnepségek forgatókönyvei alapján megállapítható azok teátrális jellege. Az iskolai ünnepségek közönségét a város előljárói, a szülők, a város lakói alkották, alkalmanként egyházi és világi közméltóságok.

A diákelőadások vizsgálata során azt a következtetést vontam le, hogy a századforduló éveiben szervezett iskolai előadások a diákok esztétikai nevelésén túl a város, a környék ízlésformálásához járultak hozzá. A felsorolt ünnepségekre kitalált ünnepi forgatókönyvek a kor társadalmi életének meghatározó eleme maradt.

Az önképzőkör

Értékes adatokat tár fel az iskola önképzőköréről a következő fejezet. Az önképzőkör a tanórákon kívüli, nyelvközpontú foglalkozásra helyezte a hangsúlyt, ezen kívül teátrális jellegű események, diákelőadások szervezése, illetve az általános műveltség bővítése volt a feladata.

A Székely Mikó Kollégium ifjúsági egyesületének alapító közgyűlését 1891. szeptember 19-én tartották az iskolai értesítő szerint. Az egyesület működésének ötvenkét évében a legfényesebb időszak a századfordulóra esett. A politikai változások gyakori átalakulást váltottak ki a tanügyi rendszerben is, ennek köszönhetően az egyesület többször kényszerült szüneteltetni működését. Az önképzőkör 1904. december 17-én Kőrösi Csoma Sándor nevét fel.

Az önképzőkörnek a tanintézményben évente megrendezett ünnepségek, megemlékezések szervezésében vitathatatlanul jelentős szerepe volt. Egyik jelentős tevékenysége, amely által az iskolát a város közönségével összekapcsolta, a tanévek során rendezett ünnepségeken való részvételével mutatkozott meg. A március 15-ei ünnepség megszervezése az alakulás évétől kezdődően a kör fő feladata volt. Ezen kívül az

önképzőkör tagjai a történelmi személyiségek, a magyar írók évfordulójára rendezett iskolai emlékünnepek, hangversenyek, valamint az évente februárban sorra kerülő ifjúsági estélyek szervezésében vállaltak nagy szerepet. A tulajdonképpeni iskolai színjátszás csíráit is az önképzőkör munkájában fedezhetjük fel – 1901-ben *Iskarioth* című darabot, 1902-ben a *Csongor és Tünde* V. felvonásának egy részletét, 1911-ben pedig Molière egyik vígjátékát, a *Kénytelen házasságot*, mutatták be a város közönségének.

Diákelőadások a társadalmi változások hatása alatt

A második világháború végéig tartó társadalmi, politikai, gazdasági változások megmutatkoztak a diákelőadások témájában is, ezt tárgyalja a hatodik fejezet.

A Székely Mikó Kollégium működési rendszerét, tanrendjét, belső életét a gazdasági, politikai változások kedvezőtlenül érintették.

A két világháború ideje alatt, a világháborúk közötti időszakban az iskola kulturális élete látszólag zavartalanul működött. Megőrizték az évszárók, évnnyitó hagyományos ünnepeit, azonban az 1920-as években elmaradtak az október 6-ai és március 15-ei nemzeti ünnepek. A zene- és énekkari hangversenyek továbbéltek, divatba jött az öreg diákok táncestélye, a tornavizsgák nagy közönséget vonzó tornaünnepéyekké alakultak.

Az új ideológiák térhódításainak köszönhetően új témájú ünnepek egészítették ki a megszokott repertoárt vagy váltották fel a hagyományosokat. Az ideológiai és politikai akadályok ellenére a tanintézménynek sikerült gazdag kulturális életét, a város életében hagyományossá vált ünnepek formáit a második világháború végéig megőriznie.

A háború okozta nehézségek, a tanítási kényszerszünetek ellenére az iskola kulturális élete nem szűnt meg. A diákelőadások száma érthetően csökkent, de az előjáróság ragaszkodott a hagyományos évnnyitókhöz, évszárókhoz. Az iskola történetében az öt hónapig tartó legrövidebb tanévet a legkegyetlenebb körülmények között is februárban ünnepélyesen nyitották meg a tanulók és tanárok jelenlétében. Ezekben az években hangsúlyosan több megemlékezési ünnepséget tartottak, hiszen a háborús események áldozatokat követeltek a tanintézmény tanárai, volt és jelenlegi diákjai közül. A kollektív és a személyes lét összetartozása ezekben a lokális megemlékezési ünnepségekben tapintható ki a leginkább.

A háború utáni ünnepek témái az idegen kultúra elfogadtatására törekedett. Az ünnepélyes évnnyitó és évszáró, a reformáció napján tartott megemlékezési ünnepségen kívül a tanév során tíznél több iskolai ünnepen vettek részt a diákok. A háború előtti időszak megemlékezéseitől, ünnepi szertartásaitól különböznek ezek az ünnepek, a diákok ének-

és zenekari előadásokon, versmondáson vesznek részt, a tanári kar nem törekszik státusmegerősítő rítusok kialakítására.

A bécsi döntés a Székely Mikó Kollégium diákjai számára lehetőséget teremtett visszaállítani a hagyományos ünnepek körét. Az új történelmi, politikai helyzet új társadalmi érdekeket állított a meglévők mellé, a legitim hatalom új cselekvési helyzeteket fogadtatott el az intézménnyel: évente 6-7 kör, munkacsoport tevékenysége zajlott a diákság részvételével az újraalakult önképzőkör mellett.

A tanintézmény ének- és zenekara

A következő fejezet a tanintézmény zenei életét, az ének- és zenekar alakulását, összetételét, az évek során előadott repertoárt mutatja be.

Ahhoz, hogy a város kulturális életében a tanintézmény ének- és zenekarának a helye kijelölhető, kulturális tartalma meghatározható legyen, szükséges volt áttekinteni a város zenei életét az 1880-as évek végétől 1944-ig. Vizsgálódásaim során megállapítottam, hogy bár hivatásos zenekar, énekkar, zenei műveltséget biztosító intézménye nem volt a városnak, mégis gazdag és változatos repertoárral rendelkező zenei műveltség létezett. Ezt bizonyították a korabeli helyi sajtóban megjelent cikkek is: a vizsgált időszakban a zenekarok, dalegyletek, kórusok, vendégművészek tartottak nagy gyakorisággal előadásokat. Tehát a vándor színtársulatok előadásai mellett gazdag zenei élet működött a kisvárosban.

A tanintézmény zene- és énekkarának a munkája kettős értékű: kialakított egy alapszintű zenei képzést, fejlesztette a növendékek és a város közönségének ízlését. Az egyházi, iskolai ünnepek, megemlékező szertartások, évnyitó, évzáró ünnepélyek, székfoglalók, diákestélyek, vén diákbálok, később a tornaünnepélyek elmaradhatatlan eleme volt a zene- és énekkar által előadott alkalomhoz illő indulók, komoly zenei darabok bemutatása. A város kulturális életében megalapításuk óta aktív részt vállaltak, önálló vagy a városi zene- és énekkarral közösen hangversenyeket szerveztek.

A Székely Mikó Kollégium diákszínjátászása 1924-1938 között a helyi újságok alapján

A tanintézmény kulturális életét figyelemmel kísérő helyi sajtó szerepét, a vén diákok által megteremtett és jelentős társasági eseménnyé fejlődő diákbálokat mutatom be a nyolcadik fejezetben.

A tanintézmény diákelőadásainak kutatása szempontjából fontosak a korabeli helyi újságban, a *Székely Népb*ben megjelent újságcikkek általi részletes leírások. Ezek az írások

kiegészítik az iskolai értesítők által dokumentált események helyszíneinek, a közönség összetételének, a szervezésnek, az események hatásának a leírását. A közönség véleményéből következtetni lehet arra, hogy az események, az ünnepek, a rituális cselekedetek, a ceremóniák milyen módon érték el céljukat.

A kollégium tanárai, diákjai, volt növendékei, a város polgárai közös munkájának eredményeként jött létre ennek a nagy tömeget megmozgató eseménynek a megszervezése. A közönség- és ízlésformáló hatásán kívül a *véndiákbálok* megszervezése által a közösség iskolapártoló gesztusa érhető tetten, amelynek mintául szolgáltak a korábbi évtizedek játékos célú, nagy sikerű diákestélyei.

A tanári kar gyűléseinek jegyzőkönyvei bizonyítják a bálok szervezési módjának megváltozását. Az előző évek diákestélyeinek februárra kitűzött időpontja változatlan maradt, ez folytonosságot biztosított a kollektív tudatban az előző évek eseményeivel. A szervezés egy rituális folyamat volt, amelyet minden évben pontosan betartottak. A szervezési rituálé részben az előző években kialakított rituális elemeknek az átmentése volt, ezeket gyarapították a változó körülményekhez alkalmazható, kitalált elemekkel.

A forgatókönyv „gazdag és változatos műsort”⁴ tartalmazott, ének- és zenekari művek, vígjátékok sora, dramolett, operett, élőkép, versmondás, balett- és táncelőadás, kulturális performanszok sora szórakoztatta a közönséget.

A vendiákbálokat joggal tekinthetjük kulturális performanszoknak. Érvényesíthetjük az esetükben Alexander megállapítását, miszerint a performanszok azt a társadalmi és kulturális struktúrát tükrözték, amely kitermelte őket (Alexander, 2009, 33). Nézzük meg, hogyan: az előadók, a performerek, a tanintézmény növendékein kívül az öreg diákok, a város műkedvelő színtársulatának, zenekarának a tagjai, a polgári leányiskola növendékei voltak. A szereplők és a közönség közötti kapcsolatot befolyásolta az tény, hogy a szereplőknek sikerült-e kivetíteni az érzelmeiket, ha igen, milyen mértékben történt meg, bár ezeknél a kulturális performanszoknál nem különül el a kettő teljesen egymástól.

Az újságban megjelent beszámolók, az iskolai jegyzőkönyvek alapján a volt diákok társadalomban elfoglalt helyét is megjelölték a vendiákbálok. A kulturális események szervezésében, az előadások létrehozásában szerepet vállaló egykori diákok, akik a tanintézmény tanári karával együttműködtek, az értelmiség köréből kerültek ki, néhányan

⁴ Székely Nép, 1925. február 18

közülük kiemelkedő, közismert személyiség: dr. Makkai Sándor püspök, Kiss Manyi színésznő, Havadtőy Sándor kovásznai lelkipásztor, dr. Keresztes Károly ügyvéd.

Az előadások programjának összeállítására felkért szervezőbizottság, amelynek tagjai között a tanintézmény tanárai is jelen voltak, olyan színműveket választott, amelyek kielégítették a közönség szórakozási igényeit is. A kiválasztott darabok a szövegekkel és komplex teatrális formákkal (zenével, koreográfiával) támasztottak esztétikai igényt. Ez lehetett az oka a diákszínjátszás színvonalát meghaladó, bonyolult művek bemutatásának, mint 1927-ben a Huszka Jenő *Gül Baba* című operettjének, 1931-ben Kisfaludy Károly *Mátyás deák* című művének, 1934-ben Móricz Zsigmond *Aranyos öregek* című darabjának az előadása. A kor színműíróinak darabjai is divatosak voltak, ezt példázza az 1929-ben rendezett *véndiákbál* alkalmával előadott mű, Szenes Béla *Nem nőszülök* című vígjátéka. A következő évben Gyula diák⁵ *Virágember* című dramolettjére esett a választás. Az 1936-ban bemutatott Békeffi László *A bécsi menyasszony* című darabot a városi műkedvelő szintársulat adta elő, ebből is kitűnik, hogy együttműködés létezett a tanintézmény színjátszása és a város műkedvelő színjátszó csoportja között. A világirodalmi alkotások közül 1935-ben André-Paul *Antoine* és Maxime Léry *Szembekötősdí* című három felvonásos vígjátékát láthatta a közönség.

Az 1928-ban rendezett *véndiákbálon* mutatták be egy helyi ügyvéd, Keresztes Károly alkotását, a két felvonásos *Álomvilág* című zeneművet, majd 1933-ban a *Juliskából művésznő lesz* életképet. A zenés - táncos mű sikere a szerző mitizáló szándékának is köszönhető, a közösség életéből mintázta a történetet. A mű szerzője vezényelte a külön erre az alkalomra összeállt zenekart is. Az előadás színvonalát és vonzerejét emelte a főszerepet játszó egykori növendék, Kiss Manyi, aki abban az időben a Kolozsvári Színház művésznője volt⁶. Második művét a szerző Keresztes Károly revünek nevezte, középpontjába a székely falu, a kisváros jellegzetes figuráit állította.⁷

A tanintézmény tanári karának korabeli és volt diákjainak, a város lakóinak közös munkájával, nagy körültekintéssel megszervezett *véndiákbálok* a város zenei és színházi életét gazdagították, formálták a közönség ízlését, lehetőséget teremtettek az anyanyelvi

⁵ Vitéz Somogyváry Gyula, eredeti neve Freissberger Gyula

⁶ Kiss Manyi színésznő 1921-1925 között volt a Székely Mikó Kollégium tanulója (József, 2014), A színésznő diákkorában is szerepelt a diákelőadásokban, 1924-ben az Életkép táncosai között volt, 1925 tavaszán rendezett Jókai-emlékünnepeken *Az arany Ember* című drámában Timeát alakította. (Tanárszéki jegyzőkönyv, Rendes gyűlés 1923. december 8., Székely Nép, 1925. április 5.), A Szébeni Zsuzsa által szerkesztett *Thália legrakoncátlanabb tiündére* című könyv 26. oldalán Noémi szerepében tüntetik fel

⁷ (Székely Nép, 1938. február 12.)

kultúra megtartására, új hagyományt teremtettek, alapul szolgáltak a következő évtizedekben a tanintézményben kialakuló színjátszásnak.

Ezek az estélyek biztosították a háttérrel a tanintézmény legtöbb és legsikeresebb teátrális jellegű előadásainak.

Tornaünnepélyek, tornavizsgák – új előadási formák

A következő fejezet a tornavizsgákból, tornaversenyekből kinőtt tornaünnepélyeket, mint teátrális jellegű eseményeket tekinti át. A láttatni vágyás, a látni vágyás egyik megnyilvánulási formájaként tekinthető a 20. század elején a Székely Mikó Kollégiumban kialakult tornaünnepély. Ezeket az ünnepélyeket a tanév végén, esetleg a tanévzáró ünnepség napján rendezte meg a tanintézmény. A diákok által a sportórákon elsajátított gyakorlatok, jól kidolgozott mozgáselemek a város közösségi és kulturális életének részévé váltak azáltal, hogy azokat kulturális eseménnyé alakították. A szimbolikus kommunikációs eszközökkel történő előadási forma, performatív cselekedet, rítussá vált. A tornaünnepélyek rituális elemeit – a tanulók felvonulását, a szabad- és versenygyakorlatok bemutatását, az eredményhirdetést – egy előre megszerkesztett forgatókönyv fogta egységbe. A tornamutatványok szüneteiben vagy háttérben a kollégiumi ének- és zenekar által előadott művek kulturális performansz jelleget biztosítottak ezeknek az eseményeknek. A hagyományos kulturális cselekedet műközpontúsága, a verbális cselekedet megszűnt ezekben az előadásokban, helyébe az előadók által létrehozott jelzésrendszer, jelentésrendszer lépett. A néző számára fontosabb az esztétikai élmény, a dramatikus előadásokkal ellentétben a tornaelőadásokban nincs összefüggő történet. A különböző társadalmi státusszal rendelkező, különböző kulturális környezetből érkező nézőket a tornaünnepélyek egy ugyanolyan státusszal rendelkező közösséggé, az előadás gesztusrendszerét befogadó közösséggé alakították. Ez a folyamat a tornaünnepélyek közösségformáló szerepét hangsúlyozza.

A tornaelőadásokat, a tornaünnepélyeket a forgatókönyvön kívül a meghatározott tér tartotta össze. Három helyszínen zajlottak az előadások, ezek közül kettő szabadtéri: a tanintézmény udvara, az Ujjvárossy-kert⁸ és egy zárt tér, a tornacsarnok. Ezek a terek elsődleges funkciójuk szerint a mindennapi élet tevékenységét szolgálták, az előadások szükségessé tették a funkciójuk újraalkotását, előadótérre váltak. Ehhez a folyamathoz a teret mozgással betöltő diákok, teljesítménye volt fontos. Az előadók a játéktérben csak a

⁸ Ujjvárossy József királyi tanácsos, uzoni földbirtokos a kollégium főgondnoka volt, a jelenlegi park fölötti telket azért adományozta a tanintézménynek, hogy ott új kollégiumi épületet építhessenek fel. (Értesítő, 1914, 12, 13)

mozdulataikra, a mozgásra, a testre hagyatkozhattak, amelynek látványát emelte az egyforma öltözet, a sportruházatra jellemző fehér nadrág és fehér rövid ujjú ing viselete. A tornaünnepélyek, sportelemekkel összekötött hangversenyek vizsgálata eredményeként megkockáztatom azt állítani, hogy a mozgás- és gesztusrendszerhez kapcsolódó zenekíséret egy összetett szerkezetű performanszá tette ezt a látványosság miatt kedvelt előadásformát, a tornaünnepélyt. A zene- és énekkar megteremti azt a feltételt, hogy a tornamutatványok sora ne csupán a fizikai erőnlét bemutatására korlátozódjon, hanem növeli annak kulturális értékét is, esztétikai élményt nyújtottak a közönségnek. A látvány, a mozgáselemek összetettsége, az atlétika és a tánc elemeinek egymás melletti előadása, a zenei alkotások, a kinetikus formák és a dramatikus cselekedetek egy térben való párhuzamos megjelenítése egy új típusú előadásformát teremtettek a kisváros kulturális életében a huszadik század elején.

Az 1944 utáni időszak

A tizedik fejezet az iskolai előadások 1944 utáni diákszínjátszás helyzetét tekinti át. Ebben az időszakban elkezdődött a diákszínjátszás átstrukturálódási folyamata.

A tanintézmény kulturális élete a második világháború után formai és tartalmi tekintetben is megváltozott. Ettől az időszaktól kezdődően megszűnt az iskolai értesítők kiadása, a tanintézmény kulturális eseményeit a korabeli sajtó cikkei alapján, volt tanítványok feljegyzéseiből, tanárok visszaemlékezéseiből, a hatvanas években megjelent iskolai újságból, a *Gyökerekből*, lehet rekonstruálni. A tanintézmény kulturális életében fokozatosan kialakult egy olyan struktúra, amely a kor politikájában uralkodó kötelező kritériumokat figyelembe vette ugyan, de megtartotta a hagyományos elemek egy részét is. Az 1944 utáni időszakban az ifjúsági szervezetek színjátszó csoportot hoztak létre, amelynek az 1960-as évek végéig jeles tanár-rendezők voltak az irányítói: Seprődi Kiss Anna, Salamon Sándor, Kiss Árpád, Hervay József, Bodóné Szász Mária.

Az 1944-1950 közötti időszakban, a tanintézmény jegyzőkönyvei alapján, a legtöbb darab színpadra való alkalmazása, rendezése Seprődi Kiss Anna nevéhez kapcsolódik⁹. Az átdolgozások forrásművei népmesék, népballadák, ismert magyar írók, költők alkotásai – elbeszélő költemények, novellák – voltak: *A síró, nevető királykisasszony* – Kriza János *Vadrózsák* című népköltési gyűjteménye alapján – *A táncoló királykisasszonyok* – Kálmány Lajos *Hagyományok* című mű feldolgozása, Szigligeti Ede *Liliomfi* című három felvonásos

⁹Összesen huszonnégy átdolgozott műről és rendezésről van szó, ezek közül kettőt a leánygimnázium tanulói, egyet pedig a város ifjúsági szervezete mutatott be.

bohózatát (1946), *A Szent Anna-tó regéje*, *Ángyoméknál* (énekes-táncos életkép), *A csoda*, *Kityrákotty mese*. Az 1947-ben bemutatott előadások: *A híres igazlító*, Seprődi János *A két göbé* című mesejátéka, *Elfutott a kemence* (forrása Molnár-Lajtha munkája), Arany János: *A bajusz*, *Názáretben* (Selma Lagerlöf meséje alapján). Nagy népszerűségnek örvendett az 1947-ben és 1948-ban előadott Petőfi *A helység kalapácsá*-nak valamint a *Csongor és Tünde* színpadra állítása, ezt követte 1950-ben egy saját mű, a *Csendháborító*. A Salamon Sándor tanár által rendezett előadások: *Háry János*, *A botcsinálta doktor*. Ezzel egy időben mutatták be *Jóka ördögét* Bodóné Szász Mária magyar szakos tanár rendezésében. A diákszínjátszás legtermékenyebb éveit, az 1946-1948 közötti időszakot, hosszabb szünet követte. Megritkult az előadások száma. Ez azzal is magyarázható, hogy 1948-ban megkezdte működését az Állami Népszínház. Újabb előadásra 1952-ben került sor, Fegyesev *Az ifjú gárda* című színművét mutatták be a diákok, két év múlva Kisfaludy Károly *A kérők*, valamint Szigligeti Ede *Liliomfi* című darabokat láthatta az érdeklődő közönség. Mindkét művet Seprődi Anna alkalmazta színpadra, Kisfaludy darabját Lelkes Gábor, a *Liliomfit* pedig Kiss Árpád rendezte. 1954-ben a tanintézmény végzős diákjai *Légy jó mindhalálig* című Móricz Zsigmond művének az előadásával búcsúztak¹⁰. Ezt követte 1956-ban a tanintézmény diákszínjátszásában kiemelkedő helyet elfoglaló Jókai-regény, *A kőszívű ember fiai*nak a színpadi változata. A négy felvonásos, tizenegy képben megkomponált darabot Földes Mihály alkalmazta színpadra, Hervay József tanár rendezte. A következő évben Móricz két felvonásos vígjátékát, a *Sári bírót* mutatták be a közönségnek egy volt kollégiumi diák, Kovács Ádám rendezésében. A tanár-rendezők a kőszínházi modellt teremtették meg ezekkel az előadásokkal, igényes munkát végeztek.

Összegzés

A kutatás során egy összefüggő kép alakult ki a tanintézmény diákszínjátszásának a város kulturális életéhez kapcsolódó szerepéről. Vizsgálódásaim során bebizonyosodott, hogy a tanintézmény gazdag kulturális élete befolyásolta a város kulturális életét, alakította ízlésvilágát. Olyan mintát teremtett, amelyet a tanintézmény jelenleg is követ. A diákszínjátszás egyik nagy érdeme az, hogy jelentősen hozzájárult a színházat kedvelő és igényes közönség formálásához, így az 1948-ban megalakult kőszínház értő közönséget talált.

¹⁰ Több évi szünet után a diákok Galbács Szánthó Anna tanárnő irányításával az 1971-1972-es tanévben mutatták be a darab felújított változatát Sepsiszentgyörgyön négy alkalommal, ezt követte öt vendégszereplés vidéken. (Gyökerek, VII. évf. 1.szám, 1972,)

A Székely Mikó Kollégium diákelőadásairól fennmaradt dokumentumok majdnem egyidősek a tanintézmény alapításának dátumával. Olyan nagy az idősíkok távolsága – itt a jelen és az 1800-as évek utolsó, valamint az 1900-as évek első szakaszát hasonlítjuk össze –, hogy a kutatott időszak diákelőadásainak a fogalmát nem tudjuk sem a 16. századi iskolai színjátékok vagy iskoladramák fogalmával, sem a mai drámapedagógia egyik eszközével, a drámajátékkal helyettesíteni vagy leírni.¹¹ A diákszínjátszás mellett az iskolai ének- és zenekar része volt a város többnyire műkedvelők által éltetett zenei életének. A repertoár minden esetben a nagyvárosok divatjának igyekezett megfelelni. Vizsgálódásaim során megállapítottam, hogy az iskolai ének- és zenekari előadásoknak, a performatív cselekedeteknek urbanizáló hatásuk volt, gyorsította a város közösségének polgárosodási folyamatát.

A tanintézmény diákjai által előadott műsorok, performatív cselekedetek a kőszínház hiányát pótolták, emellett folyamatosan alakították a város és a környék polgáraiból alakult közönség ízlését. Kettősség jellemzi a századforduló színházi előadások minőségét is. A színtársulatok előadásainak műfaji sokszínűsége rávilágít a kor kulturális divatjára, a kisvárosi közönség ízlésére. A helyi sajtó kritikái alapján az előadások egy része nem volt magas színvonalú, a társulatok önfenntartóak voltak, mellőzték a nagy költségeket igénylő darabok bemutatását, igyekeztek rövid idő alatt több előadást tartani, hogy változatos műsort kínálhassanak a közönségnek. A közönség kulturális önállósulását két irány határozta meg: színművek és a diákelőadások a bemutatott tartalmakkal érzéseket, érzelmeket, gondolatokat ébresztettek a nézőkben illetve fejlesztették esztétikai érzéküket.

A tanintézmény diákszínjátszásának a részletes feldolgozása a második világháborút követő időszakban még nem történt meg. Az ötvenes, a hatvanas és a hetvenes évek kulturális életének a vizsgálata szolgálhatna alapjául a jelenlegi kutatás folytatásának. A vizsgálat tárgyát képezhetné a diákok által előadott színdarabok, a szocialista propaganda által irányított ünnepségek, a népi hagyományokat feldolgozó előadások, az énekkar és a néptáncgyűttes előadásainak a vizsgálata.

¹¹ „drámajátéknak nevezünk minden olyan játékos emberi megnyilvánulást, melyben a dramatikus folyamat jellegzetes elemei lelhetőek föl.” (Gabnai, 2008, 9)

A kivonatban felhasznált szakirodalom:

Alexander, Jeffrey C.

2009 Társadalmi performansz. Ford. Gagyí Ágnes, In.: Horváth Kata, Deme János (szerk.): *Színház és Pedagógia*, Káva Kulturális Műhely, 26-70.

Assman, Jan

1999 *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atheneum Kiadó.

Bell, Elisabeth

2008 *Performing Culture*. In: *Theories of Performances*. Sage Publications, U.S.A.

Egyed Ákos

1981 *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848-1914*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

2007 *Gróf Mikó Imre Erdély Széchenyije*. Sepsiszentgyörgy, Charta Kiadó.

Enyedi Sándor

1972 *Az erdélyi magyar színháztörténet kezdetei 1792-1821*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

Fischer-Lichte, Erika

1999 *A színház mint kulturális modell*. In: *Theatron*, 1999, ősz, 67-78.

2001 *A dráma története*. Pécs, Jelenkor Kiadó.

2009 *A Másik teste- a Másik tekintete. Exhibicionizmus, látványgyártás és voyeurizmusa 19. és a 20. század fordulóján*. (ford. Kurdi Imre), In: Csúry Károly, Mihály Csilla, Szabó Judit (szerk.): *Határátlépések. Kulturális terek reprezentációi*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Fogarasi György

Performativitás/teatralitás

uj.apertura.hu/2010/osz/fogarasi-performativitas-teatralitas. letöltve: 21.04.2018

Gabnai Katalin

2008 *Drámajátékok, Bevezetés a drámapedagógiába*. s.l., Helikon Kiadó.

Giddens, Anthony

2003 *Szociológia*. Ford. Acsádi, Babarczy, Nagy M., Nagy Zs., Tóth, Budapest, Osiris Kiadó.

József Álmos

2008 *A Székely Mikó Kollégium képes története*. Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó.

McGillivray, Glen

apertura.hu/2010/osz/mcgillivray. letöltve: 21.04.2018.

P. Müller Péter

2009 *Test és teatralitás*. Budapest, Balassi Kiadó

Schramm, Helmar

2001 *Teatralitás és írásbeliség/kultúra*. In: *Theatron*, 2001, 69-73.

Singer, Milton

1972 *Search for a Great Tradition in Cultural Performances*. In: 2003, Philip Auslander (edt.), *Performane Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*, NY, Routledge

<http://books.google.ro/books?id=CyywmXnHXg4C&=PA57&lpg=PA57&dq=milton+singer+cultural+performance&source>

letöltve: 2017. 04. 25.

Szebeni Zsuzsa (szerk.)

s.a. *Thália legrakoncátlanabb tündére. Kiss Manyi*, s.l. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Nemzeti Kulturális Alap.

Szijártó Zsolt

Színpad és kulissza: a városi nyilvánosság átstrukturálódása.

www.epa.oszk.hu/00600/00691/00010/013.html. Letöltve: 2017.02.25.

Forrásmunkák:

a. Iskolai értesítők a Székely Mikó Kollégium Gróf Teleki Domokos könyvtárából:

A Sepszi-Szentgyörgyi Evang. Reform. Székely-Mikó-Kollégium Értesítője az 1883-84. Iskolai évről Az előljáróság megbízásából szerkesztette Benke István tanvezető tanár

A sepsiszentgyörgyi Államilag Segélyezett Evang. Reform. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1895-96. iskolai évről

A sepsiszentgyörgyi Államilag Segélyezett Evang. Reform. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1900-901. iskolai évről

A sepsiszentgyörgyi Államilag Segélyezett Evang. Reform. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1901-902. iskolai évről

A sepsiszentgyörgyi Államilag Segélyezett Evang. Reform. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1902-1903. iskolai évről, szerkesztette Péter Mózses igazgató

A sepsiszentgyörgyi Államilag Segélyezett Evang. Reform. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1904-1905. iskolai évről

A sepsiszentgyörgyi Államilag Segélyezett Evang. Reform. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1905-1906. iskolai évről

A sepsiszentgyörgyi Államilag Segélyezett Evang. Reform. Székely Mikó Kollégium Értesítője az 1906-1907. iskolai évről

A sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium ötvenegyedik évi Értesítője, 1909-1910

A sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium ötvenharmadik évi Értesítője, 1911-1912

A sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium ötvennegyedik évi Értesítője, 1912-1913

A sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium ötvenötödik évi Értesítője, 1913-1914

A Sepsiszentgyörgyi Ref. Székely Mikó-Kollegium – Főgimnázium és Polgári Leányiskola – értesítője az 1926-27-ik iskolai évről. Az előljáráóság megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimnázium igazgatója

A Sepsiszentgyörgyi Ref. Székely Mikó-Kollegium – Főgimnázium és Polgári Leányiskola – értesítője az 1927-28-ik iskolai évről. Az előljáráóság megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimnázium igazgatója

A sepsiszentgyörgyi ref. Székely Mikó-Kollegium – főgimnázium és leánygimnázium – Értesítője az 1928-29-ik iskolai évről. Az előljáráóság megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimn. igazgatója

A sepsiszentgyörgyi ref. Székely-Mikó Kollegium nyilvánossági jogu (!) főgimnáziumának és leánygimnáziumának értesítője az 1929-30-ik iskolai évről. Az előljáráóság megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimn. igazgatója.

A sepsiszentgyörgyi ref. Székely-Mikó Kollegium nyilvánossági jogu (!) főgimnáziumának és leánygimnáziumának értesítője az 1930-31-ik iskolai évről. Az előljáráóság megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimn. igazgatója.

A sepsiszentgyörgyi ref. Székely-Mikó Kollegium nyilvánossági jogu (!) főgimnáziumának és leánygimnáziumának értesítője az 1931-32-ik iskolai évről. Az előljáráóság megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimnázium igazgatója.

A sepsiszentgyörgyi ref. Székely-Mikó Kollegium nyilvánossági jogu (!) főgimnáziumának és leánygimnáziumának értesítője az 1932-33-ik iskolai évről. Az előljáráóság megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimnázium igazgatója

A Sft.-Gheorghe-i ref. Székely Mikó Kollegium nyilvánossági jogu (!) főgimnáziumának és leánygimnáziumának értesítője az 1933-1934-ik iskolai évről. Az előjárósági megbízásából szerkesztette: Csutak Vilmos a kollegium rektora és a főgimnázium igazgatója

b. Újságok:

Gyökerek, Iskolai folyóirat, VII. évf. 1. szám, 1972, 1. sz. Líceum, Sepsiszentgyörgy
Nemere, 1876. április 19.

Székely Nép, 1925. január 11.

Székely Nép, 1925. február 4.

Székely Nép, 1925. február 15.

Székely Nép, 1925. április 5.

Székely Nép, 1926. január 28.

Székely Nép, 1926. január 31.

Székely Nép, 1926. február 28.

Székely Nép, 1926. június 3.

Székely Nép, 1926. június 17.

Székely Nép, 1927. január 27.

Székely Nép, 1927. február 5.

Székely Nép, 1927. február 10.

Székely Nép, 1928. február 9.

Székely Nép, 1929. február 2.

Székely Nép, 1930. február 2.

Székely Nép, 1931. február 7.

Székely Nép, 1933. február 4.

Székely Nép, 1934. február 3.

Székely Nép, 1935. február.2

Székely Nép, 1938, január 23.

Székely Nép, 1938. február 6.

Székely Nép, 1938. február 12

c. Jegyzőkönyvek

Procesele verbale ale ședințelor profesorale 1928/29, Nr. de inv.: 451